

Література

- 1 Касаєва А. Б. Гуманитаризация образования как фактор формирования социальных отношений в современном обществе: дисс.... канд. филос. наук: 09.00.11 / Алла Болаєвна Касаєва. - Нальчик, 2004. - 143 с.
- 2 Кравец А. С. Размышления о преподавании философии / А. С. Кравец // Вестник ВГУ, Серия 1 (гуманитарные науки). – Воронеж, 1996. – № 1. – С. 12-20.
- 3 Уляев С. И. Гуманитаризация образования как фактор формирования профессиональной культуры будущего специалиста: дисс.... канд. пед. наук : 13.00.08 / Сергей Иванович Уляев. — Ставрополь, 2002. - 187 с.

Стаття надійшла до редакції 29.11.2010 р.

УДК 378.147: 504+159.923

Гнілуша Н. В.

кандидат пед. наук, доцент

Криворізький державний педагогічний університет

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ЕКОЛОГІЧНОГО ВИХОВАННЯ ЯК ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ СТУДЕНТІВ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ У ПРОЦЕСІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ

Розробка проблеми сутності процесу екологічного виховання майбутніх фахівців є багатогранною і повинна підніматися на новий рівень з постановкою питання про безпосередній зв'язок екологічного виховання та формування особистості.

Ключові слова: екологічне виховання, психологічна структура особистості, екологічна культура, підготовка фахівця.

Разработка проблемы сущности процесса экологического воспитания будущих специалистов многогранна и должна подниматься на новый уровень с постановкой вопроса о непосредственной связи экологического воспитания и формирования личности.

Ключевые слова: экологическое воспитание, психологическая культура личности, экологическая культура, подготовка специалиста.

The development problem of the essence of environmental education of future professionals is multi-faceted and should rise to a new level with the supply issue of direct communication of environmental education and identity formation.

Key words: environmental education, psychological culture of personality, ecological culture, trainings specialist.

В сьгодніні екологічна освіта та виховання в Україні відповідає інтересам сталого розвитку. Збалансований розвиток є узгодженням між економічним та соціальним розвитком суспільства і збереження довкілля.

Перехід України до збалансованого розвитку потребує розроблення реалістичних дій та втілення їх у життя. Для цього необхідні раціональні зміни в економіці та культурі в цілому. Важливою умовою переходу сучасного суспільства до збалансованого розвитку є переорієнтація екологічної освіти на формування «відповідальної свідомості» особистості майбутнього [4].

Можливість будувати процес екологічного виховання, який ставить за мету не тільки **прививати** знання про природу, уміння раціонального природокористування, але й впливати на внутрішній світ особистості, на усвідомлення нею повної гармонії природних і духовних цінностей.

Екологічна культура є похідним екологічного виховання. Показником екологічної культури є екологічна вихованість. Тому стан екологічної культури визначається в значній ступені екологічним вихованням.

Вивченню цього питання в науковій літературі присвячена велика кількість праць, в яких аналізується широкий спектр проблем. Одна з них – проблема зміни екологічної культури тих, хто навчається, в онтогенезі обговорюються в рамках педагогічних досліджень (А. М. Захлебний, І. Д. Зверев, Д. М. Кавтарадзе, Н. С. Назарова, Ю. В. Новіков та інші). Проблема екологічної підготовки досліджувалась і вітчизняними вченими (В. Є. Борейко, Н. Б. Грейда, О. М. Дорошко, В. П. Крисаченко, О. Г. Листопад, Н. В. Лисенко, В. А. Скребенець, О. В. Чернікова та інші).

В контексті нашого дослідження особливу цінність мають праці вчених на підставі принципу **особистісно-зорієнтованого** навчання (Ш. А. Амонашвілі, Л. І. Анциферова, Л. І. Бурова, Є. М. Гусінський, Н. А. Переломова, В. В. Серіков та інші), а також на принципі саморозвитку, самовиховання (А. Г. Асмолов, А. А. Бодалев, С. Л. Братченко, Л. В. Коновалова та інші).

Розробка проблеми сутності процесу екологічного виховання є багатогранною і повинна підніматися на новий рівень з постановкою питання про безпосередній зв'язок екологічного виховання та формування особистості.

Це означає, що сутність процесу екологічного виховання буде розкриватися більш повно, якщо врахувати, що екологічне виховання, як різновид виховання, здійснює соціальні функції. Вона специфічна зв'язками «людина-людина», «людина-суспільство» та «людина-природа». Це обумовлює **сутнісну** сторону процесу екологічного виховання, що збагачує особистість, переломлюючи **соціокультурні** цінності в свідомості людини через його ставлення до природи. Розглядаючи цю проблему, не можна сказати про професійну орієнтацію, тому що це важливий компонент нашої діяльності. Вибір професії являється важливою метою виховання школярів — майбутніх студентів.

В ряді публікацій психологів і соціологів відмічається, що в сучасних умовах індустріального виробництва велика кількість працюючих не сприймають свою професію і участь в процесі праці як особисту схильність, що відображається в порушенні моральної цілісності, а це **приводить** до незадоволення, стресової реакції. В такому стані морального незадоволення чи стане хто думати ще і про охорону природи.

Загальноосвітня школа повинна допомагати підлітку у виборі спеціальності, але на **якому** б рівні педагоги не проводили профорієнтацію, завжди слід пам'ятати про моральний аспект цієї проблеми. Яку б професію

не обрав майбутній студент, люба з них пов'язана з природою і обов'язок кожного з нас її оберігати.

Але значущість екологічного виховання, його сутність не можна обмежувати підготовкою екологічно освічених майбутніх фахівців.

Сутність процесу екологічного виховання складається у переході екокультурних цінностей у особистісно значущі.

Ми визначаємо сутність екологічного виховання як процес формування у студентів наукового світогляду, системи стосунків і системи цінностей у взаємостосунках з природою, суспільством, з самим собою, спрямовану на усвідомлену діяльність по збереженню життя на землі для сучасного і майбутнього покоління.

Екологічне виховання можна визначити наступними ключовими категоріями: **світогляд-цінності-відношення-поведінка**, які є компонентами системи. Кожний ланцюг представленої послідовності має відносну самостійність, тобто, як стверджують психологи, вони спрямовані на розвиток особистості, але при цьому всі вони взаємопов'язані і взаємодіють в процесі екологічного виховання. Кожний компонент виконує визначену функцію [1].

Світогляду ми надаємо центральне місце у системі екологічного виховання, тому так важлива процесуальна сторона психолого-педагогічного процесу формування переконань. Світогляд є основою системи екологічного виховання і виконує середовищеутворюючу роль. Екологічний світогляд забезпечує розкриття методологічної ідеї єдності людини і природи, розуміння взаємозв'язку природи і людства у планетарному масштабі. Спираючись на досягнення наук про «природу-суспільство-людину», у тому числі на сучасне поняття екології, світогляд складає основу принципів і методів пізнання екологічного виховання [3].

Саме світогляд визначає зміст відносин і спосіб усвідомлення дійсності, включаючи інтелектуальне емоційно-ціннісне ставлення студента до природи, суспільства та поведінки у відповідності до світоглядних позицій.

Із цього слідує, що у реальному навчально-виховному процесі утворений світогляд взаємодіє із останніми компонентами і слугує основою для успішного формування стосунків, цінностей і поведінки студентів. Усвідомлений світогляд впливає на ставлення до цінностей і проявляється у відповідній поведінці по відношенню до природи, людини, суспільства. В той же час, як і в любій системі, він випробує вплив і з боку інших компонентів виховання, тому ступінь його розвитку змінюється, як змінюється і переконання студентської молоді в процесі цілеспрямованого екологічного виховання.

Відносини, являючись психологічним ядром особистості, виконують системоутворюючу функцію. Система відносин, в яку вступають студенти, безпосередньо пов'язана з їх світоглядом, залежить від якісних перетворень внутрішнього світу, опанування ними процесів пізнання, які впливають на зміни їх ставлення до природи, суспільства, до самого себе. Відно-

шення означають характер душевних переживань особистості, особливості сприйняття подій, екологічних проблем і тим самим сприяють «нарошчуванню духовного досвіду», завдяки якому відбувається процес усвідомлення та засвоєння екологічних цінностей [2].

В останні роки в екологічній літературі з'явилось поняття «екологія душі» з різними формулюваннями. На нашу думку, виховання екологічної культури включає аспект - моральне ставлення до навколишнього середовища. Враховуючи принцип безперервності екологічної освіти, моральні установки студента залежать від його екологічного виховання в загальноосвітній школі, де провідна роль належить вчителю. Формування особистості має динамічну організацію, яка **заключається** в інтеграції різних елементів, в основу якої кладеться селекція цінностей, які стають принципами її поведінки в житті.

Мораль — це сукупність норм, які суб'єкт у якості особистих, безумовних обов'язків, заснованих на добрі до головної цінності, улюбій ситуації відчуває щохвилини, всією істотою, а не тільки бачить розумом і які часто чинять тиск на його природні нахили. Порушення цих норм примушує людину відчувати розкаяння совісті, в той час як суспільство застосує до нього зовнішні санкції [6].

Різноманітний характер взаємовідносин, їх **взаємозв'язок** по-різному впливають на формування ціннісних орієнтацій. Ці характерні риси нової системи відношень в екологічному вихованні полягають в усвідомленості ціннісного ставлення, яке висловлюється в екологічній відповідальності, моральній турботі про майбутні покоління і відображаються у гармонійному сполученні особистих і суспільних інтересів по відношенню до навколишнього середовища.

Ставлення до природи, соціуму проявляється в здібності і можливості студента усвідомлено, а значить у відповідності зі своїми переконаннями, добровільно виконувати вимоги, зобов'язання вирішувати задачі морального вибору. Це означає, що його поведінка безпосередньо пов'язана з досягненням визначеного екологічного результату. Таким чином, відношення як і інші компоненти, не тільки сприяють формуванню поведінки, але і визначають мету поведінки і вчинків студента.

Формування ціннісних орієнтацій виконує в екологічному вихованні **сенсоутворюючу** функцію. Для визначення особливої ролі цього компонента для нас важливо виділити ствердження психологів, що цінності, як соціальні і загальнолюдські, а також цінності духовної культури, переломлюючись скрізь різні типи відношень, входять в психологічну структуру особистості у формі особистісних цінностей [7]. Ціннісні орієнтації визначаються як система поглядів, принципів, психологічних установок на рівні імперативів, утворюючих основу усвідомлення необхідності і значущості **природовідповідної** діяльності людини.

Вищевикладене дозволяє нам зробити висновок про те, що, **по-перше**, ціннісний компонент змісту екологічного виховання не тільки впливає на інші, але й взаємодіє з ними як з елементами виховної системи, **по-друге**, визначає спрямованість процесу, який складається в перекладі виховних цінностей в особисто значущі. Його зміст визначається рівнем взаємодії ціннісних аспектів світоглядного розуміння природи із системою цінностей студента. Це свідчить про те, що процес створення системи цінностей являється, по сенсу, формуючим особистість.

Поведінка, діяльність виконує узагальнюючу функцію в процесі екологічного виховання. Поведінка студента виступає зовнішнім відображенням його внутрішнього світоглядного світу, всієї системи його відношень, життєвих цінностей, ідеалів.

Тобто, регуляція поведінки залежить не тільки від набутих екологічних знань про норми і правила поведінки в природі, в суспільстві, але і від того, усвідомлені вони як **цінності**, чи прийняті як особисті переконання. Всі компоненти екологічного виховання впливають на формування екологічно грамотної поведінки як однієї із цілей екологічного виховання, яка є одним із критеріїв екологічної вихованості.

Поведінка складається із вчинків, через них формується позиція особистості майбутнього фахівця, його екологічні переконання. Зовнішній прояв поведінки студента носить характер діяльності, спрямованої на активну взаємодію з навколишнім середовищем.

Ефективність реалізації компонентів процесу екологічного виховання буде залежати від ряду педагогічних умов:

– **якщо** педагогічна система зорієнтована на особистість студента, його саморозвиток, соціальну захищеність, творчу співпрацю з викладачами, однокурсниками;

– якщо система узагальнення уявлень про світ, природу буде визначати висунення нових цілей і життєвих планів студентів, надаючи їм дієву силу;

– якщо з боку викладачів регуляція функцій провідних компонентів буде співпадати з можливостями студента і зростаючими здібностями.

Таким чином, сутність екологічного виховання проявляється при взаємодії всіх компонентів в системі, які спрямовані на управління процесом і досягнення визначеного результату. У цьому випадку **співставлення** цілі і результату екологічного виховання, що планується, ми визначаємо рівень оволодіння екологічною культурою, ціннісним і відповідальним ставленням до природи і людини, яке обов'язково повинно проявлятися в екологічно відповідній діяльності.

Більш глибоке розкриття сутності екологічного виховання ґрунтується на психологічному аналізі цього процесу.

Використання психологічного аналізу дозволяє більш повно розкрити можливості орієнтуватися в особливостях особистості студентів, моти-

вах їх поведінки і, тим самим, визначати стан екологічного виховання в кожному колективі, знаходити відповідні прийоми виховної роботи.

Результатом екологічного виховання повинна бути екологічна вихованість, яка знаходить відображення в:

- свідомості, розумінні того, що природа являється унікальною особливістю і умовою життя на Землі;
- переконанні в необхідності такої поведінки людей, яке б сприяло б збереженню природи, тобто пов'язані з ідеями раціонального природокористування;
- активній участі в практичній діяльності по вивченню, охороні, відновленню природи.

Досягти перерахованих цілей неможливо лише у навчальному процесі, воно потребує виховного впливу на психіку майбутнього фахівця.

Розвиток особистості в процесі екологічного виховання є процес «входження» її в світ відношення до природи, суспільства, людини, а також засвоєння екологічної культури, яка опосередковує ці взаємовідносини. Тому у процесі екологічного виховання ми спираємося на основні властивості, особливості і включення її у визначені психічні процеси. А це пов'язано з такими психологічними категоріями, як інтерес, потреби, мотиви, відносини, відповідальність, спілкування, діяльність, свідомість, установка та інше.

Задача екологічного виховання, в контексті нашого дослідження, з точки зору основ психології, заключається у тому, щоб перетворювати усвідомлення суспільної необхідності збереження природи у внутрішню потребу, інтереси студента, його установки. Цей механізм, на наш погляд, будується із самостійних елементів, послідовно взаємопов'язаних і представити його можна у вигляді наступного ланцюга: інтереси-потреби-мотиви-установки-екологічна свідомість-екологічні переконання.

Системоутворюючим елементом всієї цієї системи є діяльність, яка активно сприяє формуванню всіх інших елементів [5].

Виховання завжди є процес впливу на свідомість або почуття особистості. Екологічне виховання розраховано в більшій мірі на почуттєве сприйняття природи та її вищ.

Почуттєва сфера особистості відображає сприйняття дійсності у моральному та етичному плані. Почуття можуть виникати поза свідомості. Але в природному стані у людини почуття пов'язані зі свідомістю, вони підкоряються йому. Однак почуття, як правило, попереджають свідомість і можуть інколи сильніше впливати на поведінку людини. Ми вважаємо це основою першої сходи екологічного виховання, початком спілкування викладача зі студентами. Виховання почуття прекрасного, почуття подяки до природи, яка дає життя людині на землі, уявляється нам як результат відповідного впливу на психіку студента в його емоційно-оціночному вимірі.

Прийоми впливу на психіку студента вимагають від викладача достатньо розгорнутих уявлень про диференціацію студентів, тому що психіка індивіду може бути підготовленою до сприйняття, на яке він розраховує, та не підготовленою у силу свого соціального досвіду. Ця особливість сприйняття називається *аперцепцією*. Працюючи з групою студентів, викладач не може не враховувати неоднаковість їх темпераментів, яка становить сукупність індивідуальних особливостей, які характеризують динамічну і емоційну сторони сприйняття дійсності, а в подальшому, відповідно, і поведінку. Викладач в своїх прийомах впливу на емоції студентів повинен розраховувати не тільки на легко сприйливі до емоцій холериків і сангвініків, але й студентів з іншим типом темпераменту – з низьким рівнем психічної активності, які відносяться до флегматиків і меланхоліків.

Серйозною специфічною особливістю, яка визначає етапи екологічного виховання є бажання самого студента, який приходить на заняття в проблемну групу з екологічних питань. Він проявляє тим самим волю, яка визначається потягом, які в свою чергу, хоча і в різній мірі, але відчуває духовно-моральний вплив.

Засоби впливу, які викликають нові почуття або нову оцінку відомих явищ в процесі екологічного виховання, здійснюються через сприйняття природних явищ, через органи почуття або нюхові відчуття, а потім через свідомість, коли відбувається прийом і переробка інформації, яка поступає через органи почуття і складається новий або оновлений образ того чи іншого предмету або явища. Процес формування цих образів називається *сприйманням*.

Таким чином, почуття являються первинною формою відображення дійсності, а сприймання – продукт переробки інформації, отриманої через почуття. В психології це називається психологією пізнання процесів [9]. Я. А. Коменський вважав, що послідовність пізнання природи можлива шляхом переходу від почуттєвого сприймання до набуття навичок, умінь та досвіду діяльності. Чуттєве сприймання природи надає особистісний сенс отримання екологічних знань, що сприяє стимулюванню активної екологічно відповідної діяльності.

На наступному етапі процесу екологічного виховання діяльність викладача вже може бути спрямована на виявлення та формування інтересів, потреб та мотивів студента. Усі ці психологічні категорії відносно самостійні, але взаємопов'язані і впливають один на одного в процесі розвитку особистості.

Формування інтересу як форми прояву пізнавальної потреби, пов'язано в першу чергу, з цільовою установкою екологічного виховання на даному етапі.

Студенти, які вступили до навчання у вищі навчальні заклади і визначились щодо участі в проблемних групах по екології або екологічних гуртках, мають визначені інтереси, але вони відрізняються по рівню. На

цьому **етапі** важливо враховувати психологічні особливості кожного студента, в тому числі його **контактність**, проявити особливу увагу до того, щоб підтримати інтерес у одних, іншим допомогти зорієнтуватися в предметі пізнання. Тому нам цінний аналіз практики професійної освіти, який дозволив виявити, що визначенню суб'єктивного рівня інтересу сприяють специфічні особливості роботи зі студентами. А саме - атмосфера довіри, доброзичливості, яка створює той емоційний фон, у якому студенти більш відкриті і доступні для виявлення їх **суб'єктивного** інтересу.

В психології розрізняють, як відомо, безпосередній та опосередкований інтерес. У зв'язку з цим ми вважаємо корисними данні анкетування і співбесіди зі студентами, які показали, що вже через шість місяців занять в проблемній групі або екологічних гуртках у 65 % студентів формується *опосередкований* інтерес, який відображається в інтересі до пізнання природного середовища як засобу для підготовки до діяльності по її збереженню. У 68 % переважає *безпосередній* інтерес. В цій групі студентів проявились визначені схильності до різних напрямків діяльності по екології і стійкість їх інтересів достатньо висока. При цьому слід враховувати, що розвиток інтересу, як форми прояву пізнавальної діяльності, знаходиться у постійній динаміці, як відмічають психологи.

Прояв стійких інтересів у студентів являється початком дій механізму екологічного виховання. Стійкість інтересів, яка характеризується тривалістю їх збереження, визначає у студентів виникнення визначених мотивів [8]. Це залежить, як показує практика, від цілеспрямованої організації діяльності студентів, яка сприяє переростанню інтересів у стійку потребу, що є проміжним результатом формування екологічної вихованості, яка складає ядро особистості.

В процесі екологічного виховання **психолого-педагогічний** вплив на формування потреб більш ефективний на етапі, коли потреби, що зароджуються, мають форму пізнавального інтересу до відповідної діяльності.

Пізнавальну діяльність студентів важливо спрямувати на формування потреб суспільно-особистого характеру. Екологічна освіта ставить за мету **формувати** потреби як особистого, так і суспільного характеру, тому що ці потреби пов'язує спільна ідея збереження життя на Землі.

Розглядаючи потребу як результат не тільки активної практичної діяльності, але і пізнавальних процесів, ми можемо оцінювати потреби як такий стан особистості, завдяки якому здійснюється регуляція поведінки студента, визначається спрямованість його чуттєвого сприймання, **волі**, емоційного мислення. Задоволення потреб у процесі навчально-виховної роботи це тільки одна із умов розвитку особистості. Обов'язкові умови задоволення потреб природоохоронної діяльності - досвід цієї діяльності може виступати як засіб реалізації інших потреб. Формування потреб впливає на пошук **засобів** для виконання мети, тобто потреби в спілкуванні відображаються не тільки у переживанні, але і в мисленні і тим самим пот-

пеби стають внутрішніми збудниками діяльності - мотивами. У екологічному вихованні система мотивів більш рухлива, чим потреби, які складають її сутність. Мотиви виконують також функцію сенсоутворення, тобто вона впливає на визначений особистісний сенс цілей діяльності, вчинків студента.

В процесі екологічного виховання найбільш важливо уміти формувати такі мотиви як: гуманістичні, моральні, громадянсько-патріотичні, науково-пізнавальні, економічні, естетичні, гігієнічні.

Вище перераховані мотиви виступають як соціально збуджуючі стимули до дій, вчинків, які студенти будуть реалізовувати, якщо в них сформувати визначені установки.

В результаті анкетування нами виявлено, що сформована визначена установка забезпечує стійкий цілеспрямований характер протікання діяльності, служить засобом стабілізації і розвитку у заданому напрямку. Ще з дитинства у відповідності з законами формування змін установки у людини виникає визначене ставлення до основних життєвих цінностей, різним видам діяльності. Установки студента, які склалися в процесі екологічного виховання створюють основу формування екологічних переконань.

Переконання — це одна із провідних категорій світогляду, який формується в процесі екологічного виховання. В екологічному вихованні зміст потреб, які виступають у формі переконання, відображають визначене розуміння значення взаємозв'язку і взаємозалежності природи і суспільства. Основа переконань - широкі і глибокі знання. Однак знання не переходять в екологічні переконання автоматично. Для формування переконань необхідна єдність знань і особливого відношення до них, як до того, що відображає дійсність і повинно відображати поведінку.

При формуванні нових екологічних переконань часто відбувається коректування, ломка старих знань, поглядів, уявлень про взаємодію суспільства і природи, подолання інерції у мисленні, звичних норм поведінки.

Особливо слід звернути увагу на емоційну сторону переконань, що впливає на дієвість переконань, потребу керуватися ними в поведінці, у повсякденній діяльності. Причому для екологічного виховання важливі не тільки позитивні, але й негативні сторони емоційного сприйняття.

На основі розглянутих психологічних аспектів екологічного виховання, можна зробити наступні висновки.

По-перше, необхідно створювати такі умови виховного впливу, щоб мало міцне, чітке безпосереднє і емоційне переживання правильності тих чи інших положень, їхнього безперечного підтвердження життям, практикою.

По-друге, сутність екологічного виховання реалізується більш повно, якщо ми спираємося на основні властивості особистості і включення її у визначені психічні процеси, механізм якого закладений у самому виховному процесі.

Теорія екологічної освіти (сукупність принципів, ідей, узагальнень) та її філософія (сутність, загальні закони розвитку, методологія) мають значні паралелі та взаємопроникнення. Розширення полів бачення в філософії та теорії екологічної освіти є опорою зрушень в організації та оновленні змісту всіх рівнів освіти з новими якісними ефектами гуманізації, **екологізації** в національній психології та суспільній свідомості в Україні. Екологічна освіта, як впорядкована так неупорядкована, загальна та спеціалізована, різнорівнева за ємностями та інформаційною і емоційно-мотиваційною зумовленістю система поширення та сукупність знань і настанов, характеризує: 1) певні особистісні та масові, суспільні здобутки; 2) особливості професійної діяльності та громадської активності; 3) формування екологічних настанов у масовій свідомості та суспільній психології.

Усвідомлення природи як неминущих людських та національних цінностей вимагає зусиль науки, освіти, засобів масової інформації, спрямованості їх на оптимістичне бачення світу, діяльності в ньому, усунення негативних проявів індивідуальної та масової поведінки, формування екологічної культури, етики, моралі в широкому загалі.

Література

1. Бодалев А. А. Психология о личности/Бодалев А. А. – М.: Изд-во МГУ, 1988. – 188 с.
2. Вебер Э. А. Структура целостного отношения к природе/Проблемы природоохранного образования и воспитания. – М.: Наука, 1982. – С.26-33.
3. Грачева В. И. Педагогические условия формирования экологических убеждений как компонента научного мировоззрения учащихся: автореф. дис. ...канд. пед. наук / Грачева В. И.– М.: 2001. – 20 с.
4. Концепція екологічної освіти України/Збірник наказів МОН України. – 2002. – № 7. – С.4.
5. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность/Леонтьев А. Н. – М.: Политиздат, 1977. – 304 с.
6. Маркович Д. Социальная экология. – М.: Просвещение, 1993. – 152 с.
7. Психологический словарь/Под общ. ред. А. В. Петровского.- 2-е изд. исправ. и доп. – М.: Политиздат, 1990. – 494 с.
8. Психология и педагогика развития личности: Монография/Под ред. Е. Н. Шиянова, С. В. Бобрышова и др. – М.: «Илекс», 2002. – 568 с.
9. Психология ощущений и восприятия: изд-во 2-е/Под ред. Ю. Б. Гинннрейтер, В. В. Любимова. – М.: ЧеРо, 1999. – 610 с.

Стаття надійшла до редакції 10.11.2010 р.

УДК 378.14: 371.13.03(043.3)

Сидоренко Т. Д.

викладач

Пономаренко Т. В.

викладач

Криворізький державний педагогічний університет

ДО ФОРМУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ

У статті розглядаються важливі професійно-педагогічні якості вчителя та ступінь їх значущості для студентів у формуванні їхньої педагогічної культури.

Ключові слова: педагогічна культура, моральність, духовність, комунікативність.